

Г20

3564р

Міністерство освіти і науки України
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

ГАРАСИМІВ ЮЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 37. 013+316.6632:343.815

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД УМОВНО ЗАСУДЖЕНИХ
НЕПОВНОЛІТНІХ У ПРОЦЕСІ ЇХ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ**

13.00.05 – соціальна педагогіка

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2013

НБ НПУ ім. М.П. Драгоманова

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник доктор педагогічних наук, професор

Капська Алла Йосипівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова, Інститут соціальної роботи та
управління, завідувач кафедри соціальної педагогіки

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, доцент

Коношенко Сергій Володимирович,
ДНУЗ "Донбаський державний педагогічний
університет", завідувач кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи

кандидат педагогічних наук, доцент

Коваль Вадим Володимирович,
Рівненський державний гуманітарний університет,
доцент кафедри політології та соціології

Захист дисертації відбудеться «18» квітня 2013 року о «14» годині
на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.09 в Національному педагогічному
університеті імені М.П. Драгоманова: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного
університету імені М.П. Драгоманова (01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розісланий «15» березня 2013 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.М. Вольнова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Успіх соціально-педагогічної роботи, спрямованої на формування гідності, моральності, активності, самореалізації, особистості у діяльності, визначається типом поведінки особистості у відповідному середовищі. Саме поведінка індивіда, будучи безпосереднім свідченням соціального становлення особистості, підтверджує її значущість, спосіб і стиль життя, здатність визначати перспективи власної життєдіяльності. В першу чергу це стосується молодого покоління, яке має бути готовим діяти в межах правових норм і нести відповідальність за свої вчинки.

Гострі соціально-педагогічні проблеми в сучасному суспільстві впливають на життєдіяльність неповнолітніх і спонукають їх до прояву правопорушень. За статистичними даними, неповнолітніми в Україні скоюється кожен четвертий злочин; з року в рік зростає їх жорстокість, важкість та цинічність. Водночас негативні соціально-педагогічні умови, з одного боку, породжують складні життєві ситуації, при вирішенні яких індивід порушує правові норми, з іншого – вони впливають на розвиток і становлення особистості, роблять її, певною мірою, вразливою, дезадаптованою. У випадку розкриття злочину, залежно від його важкості, із врахуванням віку суд признає адекватне покарання неповнолітньому.

Ще одним важливим фактором, що впливає на поведінку неповнолітніх, є недостатність ефективної соціально-педагогічної роботи, особливо це стосується як профілактики правопорушень і злочинів серед неповнолітніх, так і процесу ресоціалізації тих, хто вже їх скоїв. Причому ресоціалізація умовно засуджених неповнолітніх стає сьогодні досить складним і суперечливим процесом, оскільки життєдіяльність вихованців часто розгортається у несприятливих для позитивного вирішення умовах.

Безумовно, процес позитивного спрямування життєдіяльності умовно засуджених неповнолітніх сьогодні потребує цілеспрямованої скоординованої роботи як державних установ, так і громадських організацій, орієнтованої на ресоціалізацію та соціальну адаптацію вихованців. При цьому значна частина роботи припадає на кримінально-виконавчу інспекцію, кримінальну міліцію у справах дітей, службу у справах дітей, центри соціальних служб для сім'ї та молоді, психологів, соціальних працівників та соціальних педагогів.

Виявлено, що ефективність соціально-педагогічного супроводу умовно засуджених неповнолітніх значною мірою залежить від низки об'єктивних чинників: наявності дієвого законодавства, інноваційних методик у цій сфері, можливості їх впровадження, а також професіоналізму соціального педагога та інших спеціалістів.

Встановлено, що в основі соціально-педагогічного супроводу лежить законодавча база, в якій окремі акти і статті стосуються саме умовно засуджених неповнолітніх: Конституція України, Цивільний та Кримінальний кодекси України, Закони України "Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю", "Про соціальні послуги", "Про попередження насильства в сім'ї", "Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування", "Про органи і служби у справах неповнолітніх та

спеціальні установи для неповнолітніх". Реалізація означеного процесу диктується наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань та Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту (від 28.10.2008 р. N 288/4322).

Проблема протиправної і злочинної поведінки неповнолітніх постійно привертала увагу соціально-педагогічних науковців і практичних працівників. У сучасній психолого-педагогічній літературі в основному розкриваються питання, які стосуються причин та механізмів появи делінквентної поведінки неповнолітніх (Р.Благута, В.Вінс, А. Лічко, С.Пальчиков та ін.), профілактики такого типу поведінки підлітків (В.Беспалько, І.Козубовська, В.Оржеховська та ін.). Особливості організації психолого-педагогічної роботи з підлітками групи ризику досліджувала Н.Максимова; методика перевиховання важковиховуваних підлітків розглядається у працях Я.Квітки, І.Ковальова, Т.Ковтун, О.Кутьї, Н.Моцар та інших; проблеми правового виховання неповнолітніх досліджували В.Головченко, І.Ковчина, М.Фіцула та ін.; систему виховання умовно засуджених неповнолітніх розкрито у працях В.Козир, І.Парфанович, Н.Суховєєва та ін.

Психологічні особливості особистості підлітка з відхиленнями у поведінці досліджували К.Бартол, Н.Пряхіна, Т.Титаренко, В.Худик та ін.; фактори, які сприяють прояву девіацій у підлітків, досить широко висвітлені у працях О.Вакуленко, Т.Гарасимів, І.Горьковської, І.Пеши та ін.; проблему соціальної адаптації умовно засуджених неповнолітніх вивчали М.Гуцуляк, В.Лютий, В.Синьов та ін.; основні напрями виховної роботи з неповнолітніми, схильними до девіантної поведінки, розглядалися Л.Завацькою, І.Зверєвою, Г.Золотоваю, О.Попелишко та ін.

У процесі вивчення наукової літератури з означеної проблеми було виявлено низку суперечностей між:

- посиленням порушення норм поведінки неповнолітніми і відсутністю спеціалізованих науково-методичних центрів по роботі з ними;
- вимогами правових норм щодо умовно-засуджених неповнолітніх і відсутністю системи цілеспрямованої роботи в загальноосвітніх навчальних закладах з даною категорією вихованців;
- необхідністю соціально-педагогічного супроводу умовно засуджених неповнолітніх і недостатністю науково-методичного забезпечення даного процесу.

Все вищезазначене дозволяє говорити про актуальність проблеми та необхідність визначення теми дослідження – **"Соціально-педагогічний супровід умовно засуджених неповнолітніх у процесі їх ресоціалізації"**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження є складовою комплексної програми науково-дослідної роботи кафедри соціальної педагогіки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова: "Психолого-педагогічні засади професійної підготовки студентів до соціально-педагогічної роботи".

Тему дисертації затверджено вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 4 від 24.12.2008 року) та узгоджено у бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 5 від 16.06.2009 року).

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності змісту, методик і форм соціально-педагогічного супроводу умовно засуджених неповнолітніх у процесі їх ресоціалізації та розробці алгоритму їх соціально-педагогічного супроводу в сучасному соціально-правовому полі.

Відповідно до мети дослідження визначено такі **завдання**:

1. Здійснити аналіз досліджуваної проблеми в психолого-педагогічній теорії та розкрити сутність дефініцій "умовно засуджений неповнолітній" і "соціально-педагогічний супровід" у контексті сучасних підходів підходів.

2. Розкрити психолого-педагогічну характеристику умовно засуджених неповнолітніх та розробити критерії, показники і виявити рівні їх ресоціалізації.

3. Обґрунтувати та розкрити етапи, зміст і методики соціально-педагогічного супроводу умовно засуджених неповнолітніх у процесі їх ресоціалізації.

4. Розробити й експериментально перевірити ефективність дії алгоритму соціально-педагогічного супроводу умовно засуджених неповнолітніх у процесі їх ресоціалізації.

Об'єкт дослідження – процес соціально-педагогічного супроводу умовно засуджених неповнолітніх.

Предмет дослідження – зміст, етапи і методики соціально-педагогічного супроводу умовно засуджених неповнолітніх у процесі їх ресоціалізації у сучасному правовому полі.

Для досягнення мети і вирішення завдань використано комплекс взаємопов'язаних теоретичних і емпіричних *методів дослідження*: *теоретичні* – аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, які дозволили визначити зміст базових понять дослідження та розкрити особливості соціально-педагогічного супроводу умовно засуджених неповнолітніх; метод алгоритмізації процесу дав можливість розкрити необхідні теоретичні засади та окреслити етапи і складові соціально-педагогічного супроводу умовно засуджених неповнолітніх; *емпіричні* – спостереження, анкетування, бесіда, інтерв'ю сприяли вивченню реального досвіду виховання неповнолітніх, що допомогло виявити рівень вирішення реальної проблеми; тестування, аналіз продуктів діяльності умовно засуджених неповнолітніх, експертна оцінка дозволили визначити критерії та показники і діагностувати динаміку рівнів ре соціалізації умовно засуджених; *педагогічний експеримент* – (констатувальний, формувальний і контрольний) використано з метою виявлення особливостей соціально-педагогічного супроводу умовно засуджених неповнолітніх та розробки етапу, змісту і методик процесу ресоціалізації; *методи математичної статистики* слугували кількісному і якісному аналізу експериментальних даних та виявленню достовірних результатів ресоціалізації умовно засуджених неповнолітніх.

Теоретико-методологічною основою дослідження є: теоретичні положення, ідеї і підходи, системний і особистісний, до виховання та корекції життєдіяльності і поведінки людини (Ю. Бабанський, В. Бочарова, Л. Кривачук, Н. Максимова та ін.); закономірності розвитку особистості неповнолітнього, його самовираження в певних соціальних умовах (В. Асєєв, І Баклан, І. Богатирьов, С. Дем'янчук та ін.);

наукові положення про особливості педагогічного впливу різних чинників на вихованців (І. Бех, Л. Виготський, І. Зязюн, А. Макаренко, О. Сухомлинський та ін.); про роль спеціально організованих умов і діяльності у становленні особистості підлітків, схильних до відхилень у поведінці (В. Головченко, С. Горенко, В. Москвичев., Н. Олефір, О. Попелишко та ін.); про науково-технологічне забезпечення соціального супроводу неповнолітніх (О. Вакуленко, Л. Дубчак, І. Зверева, А. Капська, Д. Фролов та ін.). Для уточнення вихідних позицій використовувалися положення Національної програми виховання дітей та учнівської молоді в Україні, Державної програми подолання дитячої безпритульності і бездоглядності на 2006-2010 р.р., Законів України "Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю", "Про органи і служби і справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх" тощо.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

- *уперше розкрито* поняття "соціально-педагогічний супровід умовно засуджених неповнолітніх" як новітнє утворення в соціально-правовому полі, що сприяє розкриттю особливостей поведінкових стратегій вихованців і проектуванню корекції їхньої поведінки; *розроблено й обґрунтовано* алгоритм соціально-педагогічного супроводу умовно-засуджених неповнолітніх та його складові; *визначено* критерії, обґрунтовано і розкрито суть показників та рівнів ресоціалізації неповнолітніх правопорушників; *окреслено* напрямки взаємодії різних соціальних інституцій, соціального педагога і неповнолітнього при вирішенні проблем; *розкрито* особливості розвитку позитивної мотивації умовно засуджених неповнолітніх при вирішенні власних проблем;

- *уточнено* зміст понять "умовно засуджений неповнолітній" та "ресоціалізація умовно засуджених";

- *подальшого розвитку* набули основні положення нормативно-правових документів щодо соціально-педагогічного супроводу, зміст та методики, спрямовані на ресоціалізацію умовно засуджених неповнолітніх; методики, які відображають суть забезпечення процесу ресоціалізації умовно засуджених неповнолітніх у цілому та їх соціально-педагогічного супроводу зокрема.

Практичне значення одержаних результатів: розроблено методичні рекомендації "Соціально-педагогічна робота з умовно засудженими неповнолітніми" для соціальних педагогів, які здійснюють соціально-педагогічний супровід умовно засуджених неповнолітніх; підібрано й апробовано авторський пакет діагностичних методик щодо вивчення особливої категорії неповнолітніх та можливого включення їх у різні організаційні, виховні форми і види діяльності; впроваджено у практику розроблений алгоритм соціально-педагогічного супроводу умовно засуджених неповнолітніх; розроблено програми до навчальних курсів: "Пенітенціарна педагогіка та психологія", "Соціальна профілактика", "Соціальний захист дитинства", "Соціальне інспектування" для майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників.

Результати дослідження можуть використовуватися викладачами ВНЗ під час читання навчальних курсів "Особливості роботи з різними групами клієнтів" для

студентів зі спеціальності "Соціальна педагогіка"; при розробці навчально-методичних посібників для студентів та супервізорів.

Результати дослідження *впроваджено* в роботу загальноосвітніх шкіл № 10 та № 24 м. Тернополя (довідка № 43/06 від 18.06.2012 р.), а також служби у справах дітей Камінь-Каширської районної державної адміністрації у Волинській області (довідка № 173/01-13-12, від 03.05.2012 р.) та кримінально-виконавчої інспекції управління Державної пенітенціарної служби Тернопільської області (довідка № 12/2968 від 03.07.2012 р.), служби у справах дітей Івано-Франківської обласної державної адміністрації (довідка № 86/01-12/07 від 18.06.2012 р.), Тернопільського міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (довідка № 194/01-04-12 від 03.07.2012 р.).

Загалом до експериментального процесу включено 154 учні 9-11 класів; на формуальному етапі в ЕГ – 86 осіб, в КГ – 68 осіб (з них 43 особи перебували на обліку кримінально-виконавчої інспекції м. Тернополя, 23 неповнолітніх на обліку кримінально-виконавчої інспекції м. Луцька, 20 підлітків на обліку у службі у справах дітей м. Івано-Франківська); а також 13 соціальних педагогів та 11 класних керівників загальноосвітніх шкіл, які виступали експертами.

Особистий внесок здобувача. У статті "Інтегративний підхід до соціально-педагогічної корекції поведінки неповнолітніх як основний метод підвищення виховного впливу", підготовленої у співавторстві з Н. Олексюк, автором проаналізовано соціально-педагогічну корекцію як метод ресоціалізації неповнолітніх.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення і результати дослідження були оприлюднені на наукових і науково-практичних конференціях різного рівня: *Міжнародних* – "Сучасна молодь: крок у майбутнє" (Суми, 2008 р.), "Актуальні проблеми підготовки фахівців у галузі соціально-педагогічної діяльності" (Ніжин, 2009 р.), "Інформаційне суспільство: стан і перспективи розвитку у світлі регіональних особливостей" (Краків-Жешів-Львів-Тернопіль, 2012 р.); *Всеукраїнських* – "Наука, освіта, суспільство, очима молодих" (Рівне, 2008 р.), "Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка" (Суми, 2008р.), "Психолого-педагогічне забезпечення соціальної мобільності сучасної молоді: реалії та перспективи" (Київ, 2012 р.). Результати дисертаційного дослідження обговорювались на щорічних звітних науково-практичних конференціях і засіданнях професорсько-викладацького складу кафедри соціальної педагогіки Інституту соціальної роботи та управління Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (2008-2012 р.р.)

Публікації. Основний зміст дисертаційного дослідження висвітлено у 16 наукових публікаціях. Із них: 1 – науково-методичні рекомендації, 10 статей, опублікованих у фахових виданнях України (9 одноосібних), 5 статей – у збірниках матеріалів конференцій.

Загальний обсяг особистого доробку становить 6,7 друкованих аркушів.

Структура і обсяг роботи. Дисертаційна робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Дисертація містить 9 таблиць та 9 рисунків на 20 сторінках, 8 додатків на 28 сторінках, список

використаних джерел налічує 247. Загальний обсяг дисертації становить 205 сторінок, основний зміст викладено на 180 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У *вступі* обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет дослідження, окреслено методи дослідження. Його теоретико-методологічні засади, обґрунтовано наукову новизну і практичне значення дослідження, подано інформацію про апробацію та впровадження результатів наукового дослідження, представлено відомості про структуру роботи.

У першому розділі – **"Соціально-педагогічний супровід умовно засуджених неповнолітніх у процесі їх ресоціалізації як психолого-педагогічна проблема"** – розкрито суть феноменів "умовно засуджені неповнолітні", "процес ресоціалізації"; здійснено аналіз нормативних документів, які відображають правове поле в роботі з умовно засудженими неповнолітніми; розкрито різні наукові підходи до поняття "соціально-педагогічний супровід" та конкретизовано його зміст в аспекті соціально-педагогічної роботи з умовно засудженими неповнолітніми; окреслено функції соціально педагогічного супроводу та представлено психолого-педагогічну характеристику умовно засуджених неповнолітніх.

Здійснений теоретичний аналіз генези проблеми соціального супроводу умовно засуджених неповнолітніх засвідчив, що питання допомоги, підтримки, захисту неповнолітніх, які є актуальними сьогодні, вирішувалися в Україні у всі часи розвитку суспільства. Дана проблема, на думку вчених (М. Бітянної, О. Бондаревської, О. Вакулєнко, С. Кушнарьова, Н. Максимової, В. Оржеховської, А. Потапової, М. Фіцули та ін.), характеризується неоднозначністю і суперечливістю, оскільки контингент умовно засуджених неповнолітніх є досить складним і різноманітним за психологічними властивостями.

Розкрито наукове бачення і положення про соціально-педагогічну роботу з умовно засудженими неповнолітніми, її особливості організації соціально-педагогічного супроводу (А. Гриженко, А. Гусак, К. Дубовик, Т. Кальченко, Л. Линник, О. Павлик та ін.). Виявлено типи прояву акцентуації характеру неповнолітніх при особистісних змінах або реакціях, що дало можливість обумовити причини появи схильності до правопорушень: наявність реакцій або зміненої поведінки, які порушують соціальну адаптацію; відсутність позитиву в поведінкових діях і особистісних проявах, що порушує соціальні зв'язки; поєднання порушень поведінки і прояву відхилень з ознаками порушень біологічної реактивності; відсутність самоконтролю, витримки, наявність наслідування (негативних якостей), впертості, негативізму. Доведено, що найбільш помітними в умовно засуджених неповнолітніх є акцентуйовані якості: екстраверсія, ригідність, стеничність, агресивність, тривожність, емотивність (за А. Лічко).

Основними детермінантами у порушенні правових норм і прояву схильності до злочину виявлено соціальний (соціальні умови), інформаційний (референтні групи, кінофільми кримінального характеру, інтернет-сайти та інше), сімейний (психологічний клімат у сім'ї, сімейне виховання та взаємини неповнолітнього з

батьками) та індивідуальний (патопсихологічні особливості та порушення в мотиваційній сфері неповнолітніх, прояви кризи підліткового віку). Зазначені чинники, безперечно, враховувалися нами при застосуванні індивідуального підходу до неповнолітнього, при аналізі причин його проблем та відхилень у поведінці, а також при визначенні змісту роботи щодо ресоціалізації неповнолітнього, а за необхідністю, і при прийнятті рішення щодо проведення з неповнолітнім психокорекційної роботи.

Дано авторське трактування суті і структури *об'єкта* соціально-педагогічного супроводу "*умовно засудженні неповнолітні*". Умовно засудженими неповнолітніми вважаються особи, які не досягши вісімнадцятирічного віку були засудженні до покарання не пов'язаного з позбавленням волі, за скоєння ними адміністративного чи кримінального злочину невеликої або середньої тяжкості. До даної категорії відносяться неповнолітніх віком від 14 до 18 років, яких (за М. Фіцулою) можна поділити на три групи, відповідно до рівнів прояву девіантної поведінки: 1) порушення стереотипних уявлень суспільства про норми поведінки; 2) соціально дезадаптовані неповнолітні; 3) проявляється криміналізованість поведінки. Окреслено характеристику умовно засудженого неповнолітнього та розкрито психолого-педагогічний портрет даного суб'єкта, який відображає низку соціальних, психолого-педагогічних та медичних проблем. Кожна з таких груп потребує втручання фахівців, здатних здійснювати процес ресоціалізації. Відповідно даний процес передбачає (за О.Вакулєнко) розгортання соціально-педагогічного супроводу неповнолітнього, який попав у поле зору спеціалізованих служб чи правових органів.

Подолання зазначених проблем потребувало розробки стратегії і цілеспрямованої скоординованої роботи у процесі соціально-педагогічного супроводу умовно засуджених неповнолітніх, стратегії вивчення особистості неповнолітнього, його зв'язків з соціальним середовищем і нормами правового поля.

На основі аналізу наукових підходів (системного, особистісного, середовищного, технологічного та інших) нами запропоновано тлумачення поняття "*соціально-педагогічний супровід умовно засуджених неповнолітніх*". Це спосіб вирішення актуальних проблем дезадаптованого неповнолітнього при максимальному збереженні його свободи і всілякому заохоченні до самостійного прояву активності та відповідальності за вибрану ним позицію і варіант рішення. Даний процес переслідує дві цілі: 1) збереження природних механізмів розвитку неповнолітніх, запобігання впливу умов, здатних деформувати його розвиток; 2) формування у неповнолітнього потреби у саморозвитку, саморегуляції, самовдосконаленні.

Визначено основні *функції соціально-педагогічного супроводу*: відновлювальна, компенсуюча, стимулююча, соціалізуюча, реалізація яких передбачає підтримку, захист, допомогу, реабілітацію, які домінують чи взаємодіють на різних етапах даного процесу.

Розкрито сутність процесу "*ресоціалізація неповнолітніх*", яка спрямовується на відновлення в умовно засуджених неповнолітніх якостей, необхідних для нормальної життєдіяльності в суспільстві, засвоєння відповідних цінностей і соціальних ролей, оволодіння необхідними навичками, поновлення усвідомлення власного "Я", соціального статусу, втрачених соціальних навичок, переорієнтацію

особистості на забуті позитивні відносини і спілкування, види діяльності, включення у різні референтні групи. Встановлено, що процес ресоціалізації умовно засуджених неповнолітніх може бути ефективним лише за умов чіткого визначення характеру і змісту основних соціальних проблем, з якими стикаються вихованці.

Обґрунтовано зміст і методи *організації скоординованої* роботи і взаємодії соціальних інституцій та громадських організацій щодо ресоціалізації умовно засуджених неповнолітніх: *служби у справах неповнолітніх* (ведеться облік таких категорій вихованців, здійснюється профілактика скоєння повторних злочинів, допомагають у влаштуванні на навчання, допомога в оформленні документів); *центри соціальних служб для сім'ї та молоді* (консультування юриста, лікаря, профілактичні заходи, представництво інтересів у державних установах, інформаційна допомога, соціальний супровід); *відділи кримінальної міліції* (облік неповнолітніх, профілактика правопорушень, обмеження неповнолітніх від людей з асоціальною поведінкою). Означені інституції за умови співпраці можуть сприяти усуненню причини правопорушень неповнолітніми, реанімувати асоціальні сім'ї, актуалізувати допомогу дозвіллевих центрів і клубів, групи взаємодопомоги, соціальні позашкільні виховні центри.

Доведено необхідність активної участі в процесі ресоціалізації загальноосвітньої школи, спеціалізованих соціально-виховних закладів, служби у справах неповнолітніх, школи соціальної реабілітації. Виявлено, що юридичною основою умовного звільнення від позбавлення волі є випробування з метою перевиховання і виправлення. При цьому передбачаються такі цілі: здійснення виховного впливу, профілактики рецидиву злочину, нагляд і контроль за поведінкою, вплив на правоусвідомлення вчинку та захист самого правопорушника.

Аналіз реального стану соціально-педагогічного супроводу в Україні дозволив окреслити *напрямки соціально-педагогічного процесу*, які зорієнтовані на оптимальну ресоціалізацію умовно засудженого неповнолітнього: соціально-реабілітаційна робота з умовно засудженими неповнолітніми; соціально-реабілітаційна робота з батьками; соціально-реабілітаційна робота з найближчим оточенням; організаційна робота з різними соціальними інституціями та державними установами, громадами. Це потребувало розробки алгоритму розгортання соціально-педагогічного супроводу умовно засуджених неповнолітніх.

У другому розділі – "**Особливості соціально-педагогічного супроводу умовно засуджених неповнолітніх у процесі їх ресоціалізації**" – представлені результати експериментального дослідження, які розкривають особливості соціально-педагогічного супроводу умовно засуджених неповнолітніх у процесі їх ресоціалізації, відповідно до основних напрямів соціально-педагогічного процесу; на основі отриманих даних розроблялися та впроваджувалися методики соціально-педагогічного супроводу умовно засуджених неповнолітніх; розкрито зміст поетапної роботи з даною категорією клієнтів та перевірено ефективність соціально-педагогічного супроводу як комплексного феномена педагогічного впливу на процес ресоціалізації умовно засуджених неповнолітніх.

Перед констатувальним експериментом визначено *критерії ресоціалізації* умовно засуджених неповнолітніх: мотиваційний, здатність до самореалізації, готовності до взаємодії, соціальна комфортність.

Мотиваційний критерій відображає дієвість соціально значущої мотивації, бажання включатися у виховний процес, завойовувати позитивне ставлення до себе, уникати осуду і покарання, усвідомлення необхідності мати ціль.

Критерій здатності до самореалізації враховує глибоке усвідомлення доцільності прояву активності, бажання особи самореалізуватись у різних ситуаціях, включатися у різні види діяльності за власними потребами та інтересами, проявляти критичну самооцінку власних дій і поведінки.

Готовність до взаємодії відображає постійну і переконливу позицію співпрацювати з соціальним педагогом та іншими спеціалістами, готовність ініціювати певні процеси щодо особистісного розвитку, оперативність у вирішенні поставлених завдань, прагнення до самоконтролю.

Соціальна комфортність вбирає такі показники, як: задоволення соціальним середовищем, власним соціальним становищем, ставленням оточення до самого неповнолітнього, наявність у нього чітко визначеної перспективи у життєдіяльності, неохочість до конфліктів, прояв бажання до прийняття самостійних рішень.

Згідно з означеними критеріями ми виокремили три групи неповнолітніх, які розподілені за трьома *рівнями ресоціалізованості*: початковий, середній, достатній. При цьому було враховано стійкість ставлення звичайних підлітків і умовно засуджених у прояві їхньої мотивації, бажання до самореалізації, взаємодії та міри соціальної комфортності.

Початковий рівень – засвідчує відсутність бажання щось змінювати у своїх знаннях, поведінці, неприйнятність доцільності нових дій; у вихованця відсутня оцінка власних умінь і поведінки, занижений рівень готовності до самореалізації, відсутнє бажання співпрацювати з соціальним педагогом.

Середній рівень демонструє недостатність чіткої мотивації, респондент усвідомлює цілі соціально-педагогічної роботи, але байдуже ставиться до оцінок інших; охоче включається в діяльність, проте не проявляє ініціативи, інтересу, щоб продемонструвати власні уміння; у взаємодію вступає ситуативно, зрідка діє оперативно, хоча не бажає брати відповідальність; проявляє задоволення, коли відчуває позитив у своєму становищі, постійно цікавиться смыслом роботи і з'ясовує перспективу.

Достатній рівень засвідчує, що неповнолітній має чітко окреслені знання про соціально-педагогічний супровід, усвідомлює доцільність і мету даного процесу, проявляє стійку мотивацію до його проведення; проявляє активність і часто ініціює окремі види діяльності, досить критичний у самооцінці; в основному прагне до взаємодії, включається у розробку особистісної карти розвитку, охоче вивчає правову літературу; болісно сприймає негативне ставлення до нього, прагне уникати конфліктів, добре усвідомлює роль і перспективи соціально-педагогічної роботи та її результати.

З метою організації соціально-педагогічного супроводу і визначення змісту, етапів та методики даного процесу було проведено констатувальний експеримент.

При цьому нами використано такі методики: тест СМОЛ, призначений для всебічного вивчення розвитку особи; для визначення акцентуації вихованців опитувальник Леонгарда-Шмішека; для виявлення параметрів прояву агресивності і ворожих реакцій використаний опитувальник Басса-Дарки, стійкість уваги та динаміку працездатності, тобто дослідження сенсомоторних реакцій та особливостей визначали за допомогою таблиць Шульте; непрямий вимір самооцінки нами визначався за допомогою модифікованої методики КІСС; анкетування тощо.

За результатами констатувального експерименту виявлено вихідні рівні ресоціалізації: в ЕГ достатній рівень зафіксовано у 17 осіб (19,76 %); середній рівень включає 34 особи (39,5 %) і початковий – 35 (40,7 %). Співвіднесеність рівнів у КГ наближена до показників ЕГ, що свідчить про низку проблем в обох групах – соціального, психологічного і поведінкового плану.

Визначено *логіку соціально-педагогічної роботи* щодо ресоціалізації умовно засуджених неповнолітніх: включення вихованця у соціально-освітнє середовище; проведення діагностики та індивідуальне соціально-психологічне консультування; виявлення рівня розуміння неповнолітніми власних проблем; проектування індивідуального супроводу умовно засуджених неповнолітніх; організація активної взаємодії умовно засудженого неповнолітнього з різними спеціалістами; оцінка ефективності соціально-педагогічного супроводу. Етапи соціально-педагогічного супроводу і їх складові наочно представлено в таблиці нижче.

Кожен із етапів соціально-педагогічного супроводу дозволив реалізувати конкретні завдання завдяки використанню різних форм роботи, методик і їх змістового наповнення.

На *організаційному (початковому)* етапі – виявлено перспективи вихованця, визначено напрямки і форми роботи, складено "Картку психолого-педагогічного супроводу"; на *діагностичному* етапі вивчено умови і причини, що стали передумовою делінквентної поведінки, розроблено стратегії; на *профілактично-корекційному* етапі відбувається індивідуальна робота, проводиться тренінг "Пізнай себе", ігротерапія, арттерапія, розвиваючі заняття, корекція пізнавальних процесів тощо; усуваються можливість рецидиву правопорушення, посилюється саморегуляція неповнолітнього з використанням відео, бесід "Як удосконалити себе", "Вирішення проблем", "Моє особистісне зростання"; *завершальний* етап дав змогу оцінювати надані соціально-педагогічні, психологічні послуги неповнолітнім, кількість осіб, котрі потребують продовження супроводу, кількість усунутих проблем клієнтів, терміни вирішення, відповідність результату соціально-педагогічного супроводу визначеній меті.

Соціально-педагогічний супровід спрямовано на розвиток в умовно засуджених неповнолітніх орієнтації на самоцінність у соціально-освітньому середовищі, в референтних групах, у сім'ї чи в тимчасових колективах. Організація роботи педагогів з батьками орієнтована на співпрацю ("Школа для батьків", "Методична майстерня"), оскільки 67% батьків визнали потребу у кваліфікованих психолого-педагогічних консультаціях.

Алгоритм соціально-педагогічного супроводу умовно засуджених неповнолітніх

Складові соціального супроводу умовно засуджених неповнолітніх	Мета	1 етап організаційний (підготовчий)	2 етап діагностичний	3 етап профілактично-корекційний	4 етап завершальний
Включення умовно засудженого підлітка в соціальну групу	Адаптація умовно засуджених неповнолітніх	Ідентифікація умовно засудженого підлітка в соціальній групі	Включення в соціальну групу; прояв співпраці з соціальним педагогом	Часткове включення в соціальну групу, поступове вирішення особистих проблем соціальним педагогом	Умовно засуджений неповнолітній добровільно включається у соціум
Проведення діагностики на кожному етапі		Оцінка соціально-психологічних особливостей підлітків	Діагностика об'єктивних та суб'єктивних факторів, які мають вплив на вирішення індивідуальних проблем; планування змісту та логіки соціального супроводу	Підбір інститутів корекції і ресоціалізації відповідно до потреб неповнолітнього	Подальший супровід умовно засудженого до повної ресоціалізації
Виявлення рівня розуміння неповнолітнім своїх проблем та причин їх появи		Підлітки не проявляють бажання співпрацювати з соціальним педагогом	Проблеми розуміються, але неповнолітні сприймають їх пасивно	Неповнолітні розуміють і приймають запропоновані шляхи вирішення їхніх проблем	Планується ресоціалізація на основі співпраці із соціальним педагогом
Усвідомлення суб'єктивних проблем умовно засудженим неповнолітнім і участь у корекційному процесі	Особистісне самовизначення умовно засуджених неповнолітніх	Підлітки інколи прислухаються до рекомендацій соціального педагога	Неповнолітні намагаються знайти підтримку у соціального педагога	Включаються у роботу яка передбачає вирішення проблем разом із соціальним педагогом	Вирішені основні проблеми, планується співпраця із соціальним педагогом та іншими соціальними інститутами
Активна взаємодія умовно засудженого підлітка із соціальним педагогом		Активність проявляється через допомогу соціальному педагогу у проведенні діагностики	Неповнолітні замислюються, оцінюють підтримку соціального педагога та інших спеціалістів	Неповнолітні за певної мотивації співпрацюють із соціальним педагогом	Неповнолітні співпрацює з представниками різних соціальних інституцій за його бажанням
Виявлення ефективності соціального супроводу умовно засудженого	Інтеграція умовно засуджених неповнолітніх у соціум	Поява в соціальній групі тих, хто співпрацює з соціальним педагогом	Прояв мотивації в окремих неповнолітніх до співпраці	Прийняття спільного з педагогом рішення щодо участі в різних видах діяльності з метою вирішення проблем	Стійка мотивація в неповнолітніх до вирішення особистих проблем і вибір шляху власного розвитку

Доведено, що синтезуючим стрижнем у соціально-педагогічному супроводі умовно засуджених неповнолітніх став комплекс групових і колективних форм роботи: програми ток-шоу, ігротеки, "Ерудит", тематичні вечори "Моя рідня", "Улюблені картинки мого краю", вправи "Мої плюси і мінуси у ставленні до людей", "Моя відповідальність". З метою підвищення таких занять у ЦССМ застосовувались елементи вербального впливу, створювались ситуації успіху, емоційного "стресу", можливості обґрунтування вихованцем власної позиції.

Зазначимо, що разом з правослухняними учнями частина делінквентних неповнолітніх брала активну участь у різних проєктах ("Мандрівки по рідному краю", "Жива природа радість для тебе", "Твоє здоров'я в твоїх руках", День захисту дітей), що посилювало груповий вплив на окрему особистість (механізм емоційного зараження, ідентифікації, відповідальності за себе і справу). Проєктна діяльність дозволила навчати умовно засуджених неповнолітніх орієнтуватися у різних ситуаціях, проявляти готовність надавати допомогу своїм ровесникам, знаходити точки взаємодії з батьками і педагогами.

Після впровадження у практику алгоритму соціально-педагогічного супроводу зроблено повторний зріз, який дозволив виявити динамічні зміни за чотирма означеними критеріями (мотиваційний, здатність до самореалізації, готовність до взаємодії, соціальна комфортність), що відображено на рисунку нижче.

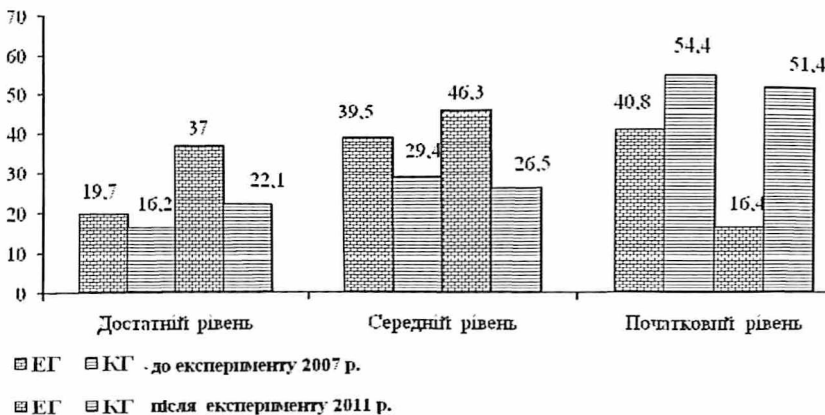

Рис. 1. Динаміка рівнів ресоціалізації умовно засуджених неповнолітніх

Впровадження алгоритму соціально-педагогічного супроводу умовно засуджених неповнолітніх сприяло певним позитивним змінам у поведінці вихованців. Зокрема, збільшилась кількість респондентів із систематичним відвідуванням загальноосвітньої школи – 41 особа (57%); вирішено конфлікт між дитиною і батьками в 6 випадках (13%); звернулися за допомогою до медичних установ 18 осіб (27%); оформлено в притулок 3 підлітків (6,5%), в реабілітаційний

центр по профілактиці наркоманії серед неповнолітніх – 4 (7%); організовано і включено у різні форми дозвілля в літній період (дворовий футбол, безкоштовний прокат спортивного інвентаря, клуб за інтересами) 47 підлітків (48%)

Результативність запропонованої логічної структури соціально-педагогічного супроводу умовно засуджених неповнолітніх підтверджено аналізом результатів формувального експериментів. В ЕГ кількість умовно засуджених неповнолітніх з початковим рівнем ресоціалізації зменшилась на 22 особи (загалом на 23,4%); у КГ також відбулися зміни, але незначні (на 2,4 %); кількість неповнолітніх на достатньому рівні в експериментальній групі неповнолітніх збільшилась майже удвічі (з 19,7 % до 37,0 %). Окрім того, з ЕГ вибули 8 осіб, котрі після певного терміну покарання були звільнені від нього, хоча їх соціально-педагогічний супровід продовжувався надалі.

Проведена експериментальна робота підтвердила досягнення поставленої мети й успішне розв'язання завдань. Запропоновані нами етапи, методика і форми соціально-педагогічного супроводу умовно засуджених неповнолітніх засвідчили доцільність і ефективність даного процесу.

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено теоретичне узагальнення та нове вирішення проблеми соціально-педагогічного супроводу умовно засуджених неповнолітніх, що відображено в обґрунтуванні теоретичних положень про категорію "соціально-педагогічний супровід", "умовно засуджені неповнолітні", розробці алгоритму соціально-педагогічного супроводу, виявленні відповідних етапів та інституційної підтримки даної категорії вихованців. Результати проведеного дослідження дали підстави для таких висновків:

1. Уточнено поняття "*умовно засуджені неповнолітні*" як об'єкти ресоціалізації, які виступають як ресурсом, так і учасником соціальних процесів. Чітко визначена характеристика умовно засудженого неповнолітнього, що дозволило констатувати його вік (14 - 18 років) згідно з Сімейним Кодексом. Узагальнено характеристику психолого-педагогічних потреб умовно засуджених неповнолітніх, що відображає низку значних соціальних, психолого-педагогічних та медичних проблем. Відповідно до основних детермінант у порушенні правових норм і прояву схильності до злочинів визначено соціальну, інформаційну, сімейну та індивідуальну проблеми.

Охарактеризовано зміст і розкрито особливості поняття "соціально-педагогічний супровід умовно засуджених неповнолітніх", що відображає комплекс превентивних, просвітницьких, діагностичних і корекційних заходів, спрямованих на проектування і реалізацію умов для успішної ресоціалізації такої категорії неповнолітніх та перспектив їх особистісного росту. Це дозволило запропонувати тлумачення поняття "*соціально-педагогічний супровід умовно засуджених неповнолітніх*". Його ми розуміємо, як спосіб вирішення актуальних проблем дезадаптованого неповнолітнього при максимальному збереженні його

свободи і всілякому заохоченні до самостійного прояву активності та відповідальності за вибрану ним позицію і варіант рішення. Виявлено, що результативність соціально-педагогічного супроводу найбільш повноцінно проявляється за умови реалізації чотирьох *основних напрямків*: соціально-реабілітаційна робота з умовно засудженими неповнолітніми, соціально-реабілітаційна робота з найближчим оточенням, організаційно-координаційна робота щодо співпраці з державними установами та громадськими організаціями, що в сукупності сприяє організації різноманітної соціально та особистісно значущої діяльності вихованців, пов'язаної з вирішенням щоденних проблем в різних ситуаціях.

Соціально-педагогічний супровід умовно засудженого неповнолітнього має свої особливості і характеризується комплексним характером, позицією соціального педагога "на боці підлітка", безперервністю, педагогізацією процесу (не розв'язувати проблему, а навчати вихованця шукати шляхи її вирішення).

Основною метою соціально-педагогічного супроводу умовно засуджених неповнолітніх є *ресоціалізація*, яка розглядається нами як комплексний процес включення особистості у соціальне оточення, який може бути успішним за умови соціально спрямованого педагогічного управління. Ресоціалізація – це прояв психологічних змін, які відбуваються в особистості неповнолітнього: потреба в самореалізації, спілкуванні, визнанні іншими, почуття дорослості та самостійності у прийнятті рішення, готовність до взаємодії з різними людьми і в різних ситуаціях.

2. Здійснено психолого-педагогічну характеристику умовно засуджених неповнолітніх: неузгодженість їх з вимогами дорослих; емоційна нерівноваженість; швидкий темп змін підліткового віку; накопичення дефектів виховання; прояв агресії, тривожності, емоційного дискомфорту; прояв самоприйняття власної поведінки й оцінки іншими. На основі використання основних характерологічних ознак умовно засуджених неповнолітніх і завдяки врахуванню основних положень і норм законів щодо їх ресоціалізації відбувається корекція особистісних рис вихованців, які зокрема, тих, що утруднюють їх соціальну адаптацію та формування у них знань, умінь і якостей, необхідних для їх продуктивної життєдіяльності в суспільстві; усунення негативних проявів з боку оточення однолітків; формування у неповнолітніх внутрішніх механізмів стримування від асоціальних вчинків; надання їм допомоги в подоланні особистісних проблем, в тому числі спричинених покаранням.

Доведено, що зміст і особливості соціально-педагогічного супроводу впливають на позицію, вчинки і дії умовно засуджених. Тому виявлення змін, що відбуваються у процесі ресоціалізації неповнолітніх, потребувало розробки *критеріїв* (мотиваційний, здатність до самореалізації, готовність до взаємодії, соціальна комфортність), *показників* (прояв інтересу, мотиву і соціальної активності) та *виявлення рівнів* їх ресоціалізації (достатній, середній, початковий).

3. На основі Закону України "Про органи і служби у справах неповнолітніх та соціальні установи для неповнолітніх" обумовлено необхідність роботи з такою категорією дітей та молоді, в першу чергу,

соціального педагога як координатора соціально-виховного впливу на неповнолітнього, який організовує здійснення соціальної профілактики, соціальної реабілітації, соціальної адаптації, дотримання справедливості і демонстрації дієвості законів України.

Враховання функціональної законодавчої бази щодо соціального супроводу умовно засуджених неповнолітніх дозволило виявити *особливості організації* даного процесу: *розподіл функцій* та завдань між органами, що залучені до роботи з даною категорією підлітків та молоді (контролюючі органи, соціальні служби, установи громадського виховання та підтримки, соціальні заклади); *визначення напрямів* соціально-виховної роботи, яку мають виконувати різні фахівці (психологи, педагоги, медики, юристи, волонтери); *визначення етапів* соціальної реабілітації та відповідальних виконавців, які сприяють зміні соціальних орієнтирів неповнолітніх; пошук ефективних шляхів взаємодії державних органів і громадських організацій

4. З метою досягнення мети і визначених завдань нами був *побудований алгоритм соціально-педагогічного супроводу умовно засуджених неповнолітніх*. В його основі лежить ідея реалізації, який включає наступні складові: діагностика психічного і соціально-педагогічного стану підлітка; аналіз отриманої інформації та встановлення причин десоціалізації підлітка; спільне опрацювання рекомендацій із соціально-педагогічного супроводу і складання планів комплексної допомоги для кожного неповнолітнього; консультування всіх суб'єктів супроводу про шляхи і способи вирішення проблем умовно засудженого неповнолітнього; реалізація розроблених соціально-педагогічних заходів; аналіз ефективності виконаних заходів соціально-педагогічного супроводу, повторна діагностика вихованця; подальший при потребі соціально-педагогічний супровід розвитку неповнолітнього.

Доведено, що вирішення проблем умовно засудженого неповнолітнього є його повернення в попередній інститут соціалізації, з якого він "випав" (вирішення конфлікту в сім'ї, дитячому колективі тощо). Це завдання соціального педагога полягало у виокремленні та координації тих інститутів соціалізації, які компетентні, щоб вирішувати означені соціальні проблеми (центри соціальних служб для дітей, сім'ї та молоді, реабілітаційні центри, загальноосвітні школи, комісії у справах неповнолітніх тощо).

Розкрито зміст і запропоновані організаційні форми і методики соціально-педагогічного супроводу умовно засуджених неповнолітніх такі як участь у творчих заходах (твір-роздум "Моє місце в житті; години спілкування "Знайти себе", "У чому щастя людини?", "Моє майбутнє", "Що таке стиль життя?"; презентація книги В.Пекеліса "Як знайти себе"); юридичних аукціонів; брейн-рингів правознавців; годинах правової освіти ("Закон і право", "Знай свої права", "Конвенція ООН про права дитини"); іграх ("Правовий ринг", "Чарівна регата", "Що? Де? Коли?"); диспутах ("У чому сенс і щастя життя?", "У чому краса людини?"); тематичних вечорах ("Злочин і покарання", "Поговоримо про Закон"), які мають соціальну зумовленість і практичне спрямування, чим і забезпечують результативність означеного процесу, способи взаємодії вихованців і педагогів, засвідчують їх соціальну активність та прагнення до виправлення.

Розроблено і впроваджено у процес соціально-педагогічного супроводу *організаційно-методичне забезпечення*: методичні рекомендації, програми, пакет діагностичних методик. Встановлено, що їх характер особливо яскраво проявився в таких умовах: соціальної спрямованості саморозвитку особистості та розвитку соціальної активності; посилення позитивного ставлення умовно засуджених неповнолітніх до різних соціальних інститутів і соціальних груп; реального включення неповнолітніх у процес перетворення процесу життя і соціального оточення; можливості реалізації власних ініціатив, ідей, рішень і відповідальності за них; оволодіння технологією проектування власної життєдіяльності; вільної самореалізації.

5. Результативність запропонованої логічної структури соціально-педагогічного супроводу умовно засуджених неповнолітніх підтверджено аналізом результатів формульованого експериментів. В ЕГ кількість умовно засуджених неповнолітніх з початковим рівнем ресоціалізації зменшилась на 22 особи (загалом на 23,4%); у КГ також відбулися зміни, але незначні (на 2,4 %); кількість неповнолітніх на достатньому рівні в експериментальній групі неповнолітніх збільшилась майже удвічі (з 19,7 % до 37,0 %). Окрім того, з ЕГ вибули 8 осіб, котрі після певного терміну покарання були звільнені від нього, хоча їх соціально-педагогічний супровід продовжувався надалі.

Результати, отримані після формульованого експерименту, підтвердили нашу ідею і теоретичні положення про те, що здійснення соціально-педагогічного супроводу є ефективним педагогічним чинником і незаперечним доказом отримання прогнозованого результату є розвиток позитивних соціально значущих якостей в умовно засуджених неповнолітніх та розвиток їх соціальної мотивації до активної позитивно спрямованої життєдіяльності.

Здійснене нами дослідження щодо соціально-педагогічного супроводу умовно засуджених неповнолітніх не вичерпує розкриття всіх аспектів даної проблеми. Подальшого дослідження потребують питання, пов'язані з підготовкою соціальних педагогів до роботи з такою категорією дітей та молоді, з розробкою технологій у роботі з сім'ями умовно засуджених неповнолітніх; адаптацією даної категорії після завершення терміну покарання та ін., вивчення специфіки соціально-педагогічного супроводу умовно засуджених неповнолітніх залежно від особливостей місця проживання, а також детальнішого розгляду можливостей застосування групових методів роботи.

Основні положення дисертації відображені в таких публікаціях автора:

1. Гарасимів Ю.В. Соціальна робота з умовно засудженими неповнолітніми / Гарасимів Ю.В. // Методичні рекомендації для соціальних педагогів. – Тернопіль : ТІСІТ, 2012. – 20 с.

2. Гарасимів Ю.В. Основні теорії і причини суспільно-небезпечної поведінки неповнолітніх / Гарасимів Ю.В. // Соціалізація особистості : зб. наук. праць / [заг. ред. проф. А.Й.Капської]. – К. : НПУ імені М.П.Драгоманова, 2008. – Том XXXI. – С. 105-110.

3. Гарасимів Ю.В. Зміст процесу виховання неповнолітніх у виховних колоніях / Гарасимів Ю.В. // Соціалізація особистості : зб. наук. праць / [заг. ред. проф. А.Й.Капської]. – К. : НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. – Том XXXIII. – С. 137-145.

4. Гарасимів Ю.В. Психолого-педагогічна характеристика особистості умовно засудженого неповнолітнього / Гарасимів Ю.В. // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. зб. наук. праць / [за заг.ред. проф. А.Й. Капської]. – К. : НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. – № 9. – С. 118 – 124. – (Серія №11 Соціальна робота. Соціальна педагогіка).

5. Гарасимів Ю.В. Усвідомлення провини як умова успішної ресоціалізації умовно засудженого неповнолітнього / Гарасимів Ю.В. // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. / [за заг. ред. проф. П.Ю. Саух]. – Житомир : ЖДУ Івана Франка, 2009. – Випуск 48. – С. 64-67.

6. Гарасимів Ю.В. Вирішення проблеми дитячої бездоглядності як передумова подолання злочинності серед неповнолітніх / Гарасимів Ю.В. // зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / [за заг. ред. Л.П. Мельник]. – Кам'янець-Подільський : ПП Медобори-2006, 2011. – Випуск XVI, Серія: соціально-педагогічна, 2011. – С. 428-433.

7. Гарасимів Ю.В. Зміст індивідуальної соціально-педагогічної роботи з неповнолітнім засудженим у процесі його ресоціалізації / Гарасимів Ю.В. // Наукові записки НДУ імені М. Гоголя / [за заг.ред. проф. Є.І. Коваленко]. – Ніжин : НДУ імені М. Гоголя, 2009. – № 6, частина I. – С. 136 – 139. – (Серія "Психолого педагогічні науки").

8. Гарасимів Ю.В. Особливості ведення соціально-педагогічного супроводу умовно засуджених неповнолітніх / Гарасимів Ю.В. // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова: зб. наук. праць / [за заг.ред. проф. А.Й. Капської]. – К. : НПУ імені М.П.Драгоманова, 2011. – № 12. – С. 169 – 173. – (Серія №11 Соціальна робота. Соціальна педагогіка).

9. Гарасимів Ю.В. Індивідуальні й статеві особливості прояву агресивності у поведінці умовно засуджених неповнолітніх / Гарасимів Ю.В. // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова: зб. наук. праць / [за заг.ред. проф. А.Й. Капської]. – К. : НПУ імені М.П.Драгоманова, 2011. – № 13. – С. 45 – 52. – (Серія №11 Соціальна робота. Соціальна педагогіка).

10. Гарасимів Ю.В. Використання основних форм і методів ресоціалізації умовно засуджених неповнолітніх, як умова їх соціальної мобільності / Гарасимів Ю.В.// Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. зб. наук. праць / [за заг.ред. проф. А.Й. Капської]. – К. : НПУ імені М.П.Драгоманова, 2011. – № 14. – 159–168 с. – (Серія №11 Соціальна робота. Соціальна педагогіка).

11. Гарасимів Ю.В. Умови ефективності застосування технологій соціально-педагогічного супроводу умовно засуджених неповнолітніх на етапах його проведення / Гарасимів Ю.В.// Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова : зб. наук. праць / [за заг.ред. проф. А.Й. Капської]. – К. : НПУ імені М.П.Драгоманова, 2012. – № 15. – 56–68 с. – (Серія №11 Соціальна робота. Соціальна педагогіка).

12. Гарасимів Ю.В. Інтегративний підхід до соціально-педагогічної корекції поведінки неповнолітніх як основний метод підвищення виховного впливу / Гарасимів Ю.В., Олексюк Н.С. // Сучасна молодь: крок у майбутнє : II Міжн. наук.-практ. конф., Суми, 14-15 травня 2008 р. / [за заг.ред. В.В. Бугасенко]. – Суми : Сум ДПУ імені А.С.Макаренка, 2008. – С. 175-179.

13. 2. Гарасимів Ю.В. Оцінка рівня вихованості неповнолітніх з асоціальною поведінкою як важливий елемент соціально-педагогічної роботи з ними / Гарасимів Ю.В. // Наука, освіта, суспільство, очима молодих : I Міжнародна наук.-практ. конф. Рівне, 15 – 16 травні 2008 р. / [за заг. ред. Р.М. Постолювського]. – Рівне : РДГУ, 2008. – С. 112-113.

14. Гарасимів Ю.В. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до ресоціалізації умовно засуджених неповнолітніх / Гарасимів Ю.В. //Актуальні проблеми підготовки фахівців у галузі соціально-педагогічної діяльності: Міжнар. наук.-практ. конф. – Ніжин, 5-7 листопада 2009 р. / [за заг. ред. А.І. Конончук]. – Ніжин : НДУ ім. М.Гоголя, 2009. – С. 40-42.

15. Гарасимів Ю.В. Підготовка майбутнього соціального педагога до здійснення корекційної роботи з агресивними підлітками / Гарасимів Ю.В. // Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка : Всеукр. наук.-практ. конф., – Суми, 16-17 квітня 2008 р. / [за заг. ред. В.Ф. Жидорьова]. – Суми : Сум ДПУ імені А.С.Макаренка, 2008. – С. 332-333.

16. Гарасимів Ю.В. Основні аспекти соціально-педагогічного супроводу умовно засуджених неповнолітніх / Гарасимів Ю.В. // Інформаційне суспільство: стан і перспективи розвитку у світлі регіональних особливостей : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Краків-Жешів-Львів-Тернопіль. – 11-14 жовтня 2012 р./ [за заг. ред. Я.М. Бакушевич]. Тернопіль : ТІСІТ, 2012. – С.33-35.

АНОТАЦІЇ

Гарасимів Ю.В. Соціально-педагогічний супровід умовно засуджених неповнолітніх у процесі їх ресоціалізації. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова МОН України, Київ, 2013.

Дисертацію присвячено проблемі соціально-педагогічного супроводу умовно засуджених. У роботі уточнено поняття "умовно засуджені неповнолітні", "ре соціалізація неповнолітніх"; з'ясовано сутність, структуру, алгоритм, етапи соціально-педагогічного супроводу умовно засуджених неповнолітніх; досліджено чинники соціально-педагогічного супроводу, визначено критерії, показники та рівні ресоціалізації умовно засуджених неповнолітніх.

Доведено, що проведення ефективного соціально-педагогічного супроводу умовно засуджених неповнолітніх є безсумнівним доказом отримання очікуваного позитивного результату як в плані розвитку окремих позитивних соціально

значущих якостей умовно засуджених неповнолітніх, так і в плані розвитку у них соціальної мотивації загалом.

Ключові слова: злочинність, неповнолітні, умовно засуджені неповнолітні, соціально-педагогічний супровід, ресоціалізація.

Гарасимив Ю.В. Социально-педагогическое сопровождение условно осужденных несовершеннолетних в процессе их ресоциализации. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.05 – социальная педагогика. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова МОН Украины, Киев, 2013.

Диссертация посвящена проблеме социально-педагогического сопровождения условно осужденных. Раскрыто научные взгляды и принципы социально-педагогической работы с условно осужденными несовершеннолетними, особенности организации их социально-педагогического сопровождения. Выявлены типы проявления акцентуации характера несовершеннолетних при личностных изменениях или реакциях, что дало возможность установить причины появления склонности к правонарушениям. Предложена трактовка сущности и структуры объекта социально-педагогического сопровождения "условно осужденные несовершеннолетние". Определено характеристику условно осужденного несовершеннолетнего и раскрыто психолого-педагогический портрет данного субъекта, который отражает ряд социальных, психолого-педагогических и медицинских проблем.

На основе анализа научных подходов (системного, личностного, средового, технологического и других) предложено толкование понятия "социально-педагогическое сопровождение условно осужденных несовершеннолетних" и определены его основные функции: восстановительная, компенсирующая, стимулирующая, социализирующую, реализация которых предусматривает поддержку, защиту, помощь, реабилитацию, доминирующих или взаимодействуют на разных этапах данного процесса.

Раскрыто сущность процесса "ресоциализация несовершеннолетних", которая направляется на восстановление в условно осужденных качеств, необходимых для нормальной жизнедеятельности в обществе. Обосновано содержание и методы организации скоординированной работы и взаимодействия социальных институтов и общественных организаций по ресоциализации условно осужденных несовершеннолетних. При плодотворном сотрудничестве могут способствовать устранению причин правонарушений несовершеннолетних, реанимировать асоциальные семьи, актуализировать помощь досуговых центров и клубов, групп взаимопомощи, социальных внешкольных воспитательных центров.

Анализ реального состояния социально-педагогического сопровождения в Украине позволил определить направления социально-педагогического процесса, ориентированные на оптимальную ресоциализацию условно осужденного несовершеннолетнего: социально-реабилитационная работа с условно осужденными несовершеннолетними; социально-реабилитационная работа с родителями;

социально-реабилитационная работа с ближайшим окружением; организационная работа с различными социальными институтами и государственными учреждениями, общинами.

Определены критерии ресоциализации условно осужденных несовершеннолетних: мотивационный, способность к самореализации, готовности к взаимодействию, социальная комфортность. Согласно обозначенным критериям выделено группы несовершеннолетних, которые распределены по трем уровням ресоциализированности: начальный, средний, достаточный. Определена логика социально-педагогической работы по ресоциализации условно осужденных несовершеннолетних: включение воспитанника в социально-образовательную среду, проведение диагностики и индивидуального социально-психологического консультирования, выявление уровня понимания несовершеннолетними собственных проблем, проектирование индивидуального сопровождения условно осужденных несовершеннолетних, организация активного взаимодействия условно осужденного несовершеннолетнего с разными специалистами, оценка эффективности социально-педагогического сопровождения. Определены этапы социально-педагогического сопровождения и их составляющие: организационный (начальный), диагностический, профилактически-коррекционный, заключительный. Определена эффективность проведения социально-педагогического сопровождения условно осужденных в процессе их ресоциализации.

Ключевые слова: преступность, несовершеннолетний, условно осужденные несовершеннолетние, социально-педагогическое сопровождение, ресоциализация.

Harasumiv J.V. - Social and pedagogical support of the juvenile delinquents on probation in the process of their resocialisation .- Manuscript.

Dissertation for receiving the candidate of pedagogical sciences degree on specialty 13.00.05 – social pedagogics. – National pedagogical university named after M.P. Dragomanov, Kyiv, 2013.

The dissertation explores the problem of social and pedagogical support of juvenile delinquents on probation. In the research more exact definitions of "resocialisation", "juvenile delinquents on probation" have been given; the meaning, structure, algorithm, steps of social and pedagogical support of juvenile delinquents on probation has been found out; the agents of social and pedagogical support have been studied; the criteria, indexes and levels of resocialisation of juvenile delinquents on probation have been defined.

It has been proved that the creation of effective social and pedagogical support is an obvious sign of getting the expected positive outcome both in the development of some positive socially significant traits in juvenile delinquents on probation and in the development of their social motivation in general.

Key words: crime, juvenile, juvenile delinquents on probation, social and pedagogical support, resocialisation.

НБ НПУ

100127259

Підписано до друку 13.03.2013 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Таймс.
Наклад 100 прим. Зам. № 107
Віддруковано з оригіналів

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26

